

در آمدی بر تاریخ شفاهی و مهارتهای مصاحبه

دکتر حسین احمدی^{*}

تاریخ شفاهی یکی از رویکردهای قابل اعتنا در تاریخنگاری است که بنا به نیازهای فرهنگی، سیاسی و		
اجتماعی سرزمینهای مختلف به منصه ظهور رسیده است. بر همین اساس نیز در برخی محافل و مناطق		
بر جنبه دستیابی به اطلاعات تاریخی و در بسیاری دیگر بر تولید فراوردههای تاریخی در تاریخ شفاهی		
تأکید و توجه بیشتری میشود. جدای از کارکرد و کاربرد آنی و آتی تاریخ شفاهی ساختار اصلی آن به	_	
فرایند مصاحبه گره خورده است و مصاحبه کننده به عنوان طراح و مجری طرح تاریخ شفاهی بیشترین	چکیده	
مسئولیت را در این فرایند بر عهده دارد. این نوشته برمبنای روش تحلیلی ـ تبیینی و با هدف جمعبندی		
و برجستهکردن مهم ترین مؤلفهها و ارکان تاریخ شفاهی با عنایت خاص به تاریخ شفاهی دفاع مقدس		
به رشته تحرير دراَمده است.		
واژگان کلیدی: تاریخ مکتوب، تاریخ شفاهی، خاطره شفاهی، مصاحبه، تاریخ شفاهی دفاع مقدس.		

باتو جهبه تعریف سادهای که بر مبنای سنت تاریخ نگاری نقلی در ذهن ما باقی مانده است، تاریخ را علم بررسی زندگی انسان در زمان گذشته میدانیم و بر این باوریم که خواندن تاریخ گذشتگان مایه عبرت و درس آموزی می شود، اما در نگاه جدید، نه تنها تاریخ وابسته به زمان و آنهم گذشته نيست، بلكه يك نوع معرفت است كه مي كوشد با امتزاج افق گذشته و حال راهی بهسوی آینده بگشاید. بر همین اساس، تاریخنگاری فقط نقل اخبار و قراردادن آنها در کنار یکدیگر نیست، زیرا دراینصورت، مورخ فقط یک نقال است که مجموعه اخباری گزینششده و انتخابی را دراختیار دیگران قرار میدهد. حقیقت آن است که شناخت خبری و آگاهی رویدادشناختی با اتکا به اسناد و مدارک، نقطه آغاز فرایند را حل کند و راهی به سوی آینده بگشاید. تاریخنگاری است و هدف و غایت در این جریان، رسیدن به نوعی معرفت و شناخت است؛ معرفتی که نگاه و نگرش انسان را به خود، خدا، خلق و خلقت تعریف و تبیین می کند و به وی قدرت طراحی و ترسیم راه آینده را می دهد. به بیانی دیگر تاریخنگاری حاصل نوعی تاریخنگری است که منظور

از آن دخالت اندیشه و تأملات نظری و فرضیات تاریخنگار در نگرش به یک حادثه در پی وقوف به شان تاریخی آن است. چنین نگرشی سبب می شود تا تاریخنگار طوری دیگر حادثه تاریخی را نگاه کند و به کمک اسناد و مدارک و روش شناسی خاص به باز آفرینی و بازسازی واقعه بیردازد. بنابراین، مورخ از یکسو با واقعهای که متعلق به گذشته و از طرف دیگر با نگرش جدیدی که متأثر از مقتضیات زمان حال است، سروكار دارد. در تمام اين مراحل تاريخنگار با نگرشیی انتقادی به اخبار و اطلاعات تاریخی مینگرد و بيش از نقل خبر به دنبال يافتن علل و عوامل وقوع و كشف چیستی و چرایی رخداد است، زیرا نگاه به گذشته فقط زمانی مؤثر و مفید خواهد بود که بتواند مشکلی از زمان حال

پرسش مهم دیگری که در اینجا مطرح میشود، این است که آیا امکان تاریخنگاری درباره دفاع مقدس وجود دارد؟ و اگر چنین امکانی میسر است، چگونه می توان به این هدف نائل آمد؟

در نگرش سنتی به تاریخ و تاریخنگاری حداقل

* عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی و کارشناس تاریخ شفاهی مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس

] پاییز ۱۳۹۳	□ شماره پنجاهم [ال سيزدهم	سا		£
94						
					-	

		ساحبه	تهای مص	ى و مهارد	بخ شفاهی	درآمد			

بایستی نیم قرن از زمان وقوع یک رویداد گذشته باشد تا تاریخ نگاری آن میسر شود. دلیل این احتیاط و ایستایی را نیز نمایان شدن زوایای پنهان و آشکار رویداد و رهایی تاریخ نگار از سیطره محافظه کاری و احیاناً تعلق او به کنش گران مؤثر در رویداد و تملق آنان می دانند. براین اساس، هنوز امکان تاریخ نگاری درباره جنگ وجود ندارد، زیرا بسیاری از اسناد و مدارک به ویژه اسناد محرمانه و طبقه بندی شده قابل ارائه نیستند یا ممکن است بسیاری از فعالان و خالقان رویدادهای جنگ تحت تأثیر شرایط خاص امروز، وقایع هشت سال دفاع مقدس را به نفع خود تحریف و تعریف کنند. حتی برخی بر این باورند که اکنون نیز سه نوع تحریف در حوزه تاریخ جنگ روی داده است:

۱. تحریف در واقعیتهای تاریخ جنگ یا آنچه واقعاً رخ داده است.

۲. برداشت جدید از رویدادهای هشت سال دفاع مقدس.

۳. تغییر و تحریف در مفاهیم و مصادیق دفاع مقدس مانند: بسیجی، چفیه و...(۱)

اما در مقابل این دیدگاه، بسیاری از مورخان بهشکل عام و محققان حوزه جنگ بهطور خاص، بر این باورند که سهل انگاری در ثبت و ضبط اخبار و اطلاعات هشت سال دفاع مقدس و مرگ برخی از فعالان عرصه جنگ (بهطور خاص فرماندهان قرارگاهها و لشکرها) بسیاری از اطلاعات و اسرار جنگ را با آنان دفن خواهد کرد؛ لذا به هر شکل ممکن باید این اخبار و اطلاعات گردآوری، طبقهبندی و گزینش شده، به فراخور افراد و امکان دراختیار

گذاشتن آنها، در دسترس قرار گیرد تا نسل جوان امروز و فردا بدانند که اجداد و پدران آنان چرا، چگونه و برای چه جن حنگدند؟

برمبنای این دیدگاه و نگرش مراکزی مانند مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس تاکنون پژوهشهای متعددی به حوزه نشر تقدیم کرده است. به نظر میرسد که فلسفه پایهگذاری تاریخ شفاهی و اهتمام به ثبت صدا و تصویر فرماندهان و مسئولان نظامی در مرکز اسناد دفاع مقدس نیز همین باشد؛

اقدامی که با تأخیر انجام شده و امید است که با شوق و شتاب مضاعف زمان ازدست داده جبران شود و قبل از آنکه اخبار و اطلاعات قهرمانان و مبارزان هشت سال دفاع مقدس رنگ کهنگی و فرسودگی بگیرد و نسل جوان امروز با مفاهیم و مظاهر جنگ احساس بیگانگی و غریبگی کند، فریادرس و مددرسان فرهنگی باشد که در گرداب امواج ماهوارهها و طوفان فیلمهای ضدایرانی، ضداسلامی و ضدانسانی به دنبال راه نجات و رساندن مشتاقان حقیقت به ساحل رستگاری

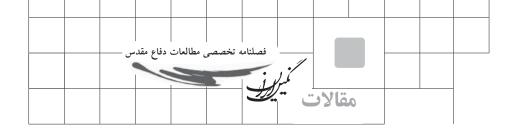
تاریخ شفاهی چیست، به چه کار می آید، کدام اهداف را دنبال می کند و چه ویژگی هایی دارد؟ در دنیا و ایران چگونه به تاریخ شفاهی نگریسته شده و مصاحبه به عنوان پایه و بنیان اساسی تاریخ شفاهی باید از چه خط مشی و اسلوبی پیروی کند؟ مصاحبه گر به عنوان طراح و مجری طرح تاریخ شفاهی باید دارای چه خصوصیاتی باشد؟ و... . این سؤالات از جمله پرسش های کلی و عامی است که در این نوشتار طرح و به اختصار به آنها پاسخ داده شده است.

تاریخ شفاهی* چیست؟ ۱. معنا و مفهوم تاریخ شفاهی

از تاریخ شفاهی تعاریف متعدد و متفاوتی ارائه شده است که برخی از آنها ناظر بر موضوع تاریخ شفاهی و بسیاری هم معطوف به کارکرد و روش تاریخ شفاهی است. یکی از مباحث مهمی که در تاریخ شفاهی مطرح میباشد، ماهیت و کارکرد تاریخ شفاهی است که متناسب با این ماهیت و کارکرد، در دورههای زمانی مختلف از تاریخ شفاهی تعاریف گوناگونی شده است. بررسی سیر تدوین و تکوین تاریخ شفاهی نشان می دهد که به تناسب نیازهای اطلاعاتی جوامع، شفاهی نشان می دهد که به تناسب با این رشد نیز تعاریف مختلفی از تاریخ شفاهی شده است که برخی از آنها ناظر به موضوع آن و برخی نیز معطوف به کارکرد و روش آن است. به بیانی دیگر، اصطلاح تاریخ شفاهی به دو مفهوم به کار رفته است:

* Oral history		

		170	۵ پاییز ۳	پنجاهم [🗆 شماره	، سيزدهم	سال				
								٩	۴		

الف) نوعی فرایند پژوهش کیفی که براساس مصاحبه با افراد بنا نهاده شده و همراه با درک معانی، تفاسیر، روابط و تجربههای فردی است.

ب) فراوردهای ضبطشده بر روی نوارهای صوتی یا صوتی تصویری که مدرکی اصیل تاریخی و منبعی جدید، مهم و دست اول برای پژوهشهای بعدی می باشد.(۲)

باتوجهبه آنچه گفته شد، می توان چند تعریف جامع که همه زوایا و چارچوبهای مطرحشده درمورد تاریخ شفاهی را در بر بگیرد، بدین ترتیب بیان کرد:

الف) در یک تعریف کلی، تاریخ شیفاهی به معنی جمعآوری اطلاعات، خاطرات و تجربیات شیخصی افراد به صورت زبانی و شینداری در حوزههای مختلف علوم انسانی و انتقال آن به نسلهای بعدی است. از این منظر، تاریخ شیفاهی بیان کننده نوع جدیدی از تاریخ نیست و ماهیتی جدا از مفهوم تاریخ نیدارد، بلکه به منزله یکی از روشهای تاریخ نگاری است که می تواند در افزایش فهم از وقایع و حوادث گذشته نقشی تعیین کننده ایفا کند. به بیانی دیگر، تاریخ شیفاهی گفتو گوی آگاهانه و منظم دوطرفه میان مصاحبه کننده و مصاحبه شونده در موضوعی خاص و روشی برای نگهداری خاطرات و نظرهای افراد در موضوع خاص و روشی برای کمک به درک تاریخی عمومی است خاص و روشی مصاحبه صوتی یا تصویری انجام می شود.

ب) در تعریف دیگری، تاریخ شفاهی ثبت خاطرات مردم و تاریخ زنده تجربیات زندگی منحصربهفرد انسانهاست که بهوسیله نوار ویدئو یا کاست ضبط می شود. در این تعریف، تاریخ شفاهی شیوه ای از تاریخ نگاری معاصر است که در آن افراد آگاه به کمک پرسشهای مصاحبه کننده خاطرات و دیدگاههای خود را درباره یک رویداد یا موضوع نیان می کنند.

پ) به تعبیر دیگری، تاریخ شفاهی گفت و گویی فعال میان مصاحبه کننده و مصاحبه شونده برای تولید متن تاریخی است و نتیجه آن متنی گویشی نوشتاری است که احتمالاً بعدها می تواند در کار تاریخنگاری مفید باشد. با این حال، این متن در زمان تولید، جلوه عینی تاریخ شفاهی است.

ت) شاید بتوان تاریخ شفاهی را از یک منظر و بهشکلی کاملاً کلی و عمومی گزارش تجربهها و احساسات مردمی خواند که در تاریخ نام و نشانی نداشته و ندارند. این تعریف از تاریخ شفاهی قطعاً تعریفی کامل و نهایی نیست، ولی از آنجا که مردم طبقات فرودست جوامع یکی از مصادیق و موضوعات اصلی بررسیهای شفاهی تاریخ هستند، می تواند تا اندازه ای تعریف قابل قبولی باشد.

ث) به اعتقاد انجمن جهانی تاریخ شفاهی، تاریخ شفاهی تاریخ شفاهی عبارت است از گفتو گوهای آگاهانه و دوطرفه

بین مصاحبه کننده و مصاحبه شونده در موضوع خاص که ازطریق مصاحبه های صوتی یا تصویری انجام می شود و طی مراحل آماده سازی به آرشیوها انتقال

ج) به نقل دیگر، تاریخ شفاهی راهی برای دمکراتیککردن تاریخ و خارج کردن ثبت و ضبط رویدادهای تاریخی از حوزه مراکز و مورخان رسمی و پررنگ کردن نقش اقشار دون پایه اجتماع در تاریخ است.

در یک تعریف کلی، تاریخ شفاهی به معنی جمع آوری اطلاعات، خاطرات و تجربیات شخصی افراد به صورت زبانی و شنیداری در حوزه های مختلف علوم انسانی و انتقال آن به نسل های بعدی است.

اهـــداف و اغـــراض تاریخ شفاهی

به نظر می رسد هدف اصلی تاریخ شفاهی باز آفرینی گذشته نه چندان دور همه رویدادهای مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سایر جنبههای آن است که با مراجعه به بایگانی ذهن فعالان و شاهدان عینی آن وقایع تاریخی و فرهنگ ذهنی آنان دستیافتنی خواهد بود. البته، موضوع اصلی و فلسفه وجودی تاریخ شفاهی صرفاً بازسازی واقعه یا رویداد خاصی نیست، بلکه آنچه در تاریخ شفاهی بسیار مهم است، باز آفرینی احساسات، عواطف و هیجان عمومی در یک مقطع زمانی خاص است که در تاریخنگاری متداول و

			12] پاییز ۹۳	پنجاهم 🛘	🗆 شماره	، سيزدهم	سال			
	٩	۵									

,								•		
		ساحبه	تهای مص	، و مهارد	بخ شفاهی	ی بر تاری	در آمد			

رايج وجود ندارد.* بر همين اساس، تاريخ شفاهي مي تواند از دو منظر اهمیت بسیار زیادی داشته باشد:

الف) راهی برای دستیابی به دادههای تاریخی است.

ب) روشی برای تولید فراوردههای تاریخی است.

۳. ویژگیهای تاریخ شفاهی

تاریخ شفاهی ثبت خاطرات

مردم و تاریخ زنده تجربیات

زندگی منحصر به فرد

انسانهاست که بهوسیله نوار

ويدئو يا كاست ضبط مى شود.

تاریخ شفاهی مجموعهای سازمانیافته از گواهی و گفته افراد درخصوص وقایع و تجربیات زندگی خود است. از

فولكلور يا فرهنگ عاميانه، خبر تأييدنشــده يا شايعه و سـخنان عجيب و غريب، بلکه یک کار سامان مند و طراحی شده است. بر همین مبنا می توان گفت که تاریخ شفاهی تنها ابزار یا روشی برای بازیابی تاریخ نیست، بلکه یک تئوری در تاریخ اسـت که اعتقاد دارد مردم عادی و کنار گذاشته شده در دارند که باید نوشته شود.

این منظر، تاریخ شفاهی؛ نه

از آنجا که منابع مکتوب اعم از گزارشهای رسمی، اسناد و مدارک مکتوب، فرامین و همچنین پژوهشها و تحقیقات مستقلی که در موضوعات تاریخی انجام شده است، عموما محدود و ناقص هستند، تاریخ شفاهی نوعی منبع اولیه و اصلى و همچنين تكميل كننده به شمار مي رود و در حوزه هايي از تاریخ که شواهد و مدارک مستند اندک است یا با تمایلات و گرایشهای یکجانبه نوشته شده، تاریخ شفاهی می تواند به بسط و گسترش دانش تاریخی کمک کند. برخی بیان

* تنها در رویکرد جدید تاریخ فرهنگی است که بهجای تأکید و توجه به اعمال و عملکردها، به احساسات و انگیزهها و عواطف انسانهای یک دوره تاریخی اهمیت داده میشود.

تاریخ به صورت شفاهی را تاریخ شفاهی قلمداد کردهاند، درصورتی که تاریخ شفاهی، بیان شفاهی تاریخ نیست، زیرا دراین صورت همه سخنرانی های تاریخی در کنفرانس ها و سمینارها، برنامههای تاریخی رادیو و تلویزیون، نقالی نقالان و مواردی از این دست را باید تاریخ شفاهی پنداشت. به عبارتی دیگر، اهمیت تاریخ شفاهی به جنبه شفاهی بودن آن مربوط نمى شود، بلكه تاريخ شفاهي به اين دليل اهميت دارد که مصاحبه شونده خود به طور مستقیم در متن یک رویدادیا یک دوره از تاریخ حاضر بوده و وقایع را خود دیده و از آنها تأثير پذيرفته است. دراين حالت، مصاحبه شونده حكم يك منبع دست اول را برای پژوهشهای تاریخی دارد. از طرف دیگر، تاریخ شفاهی را باید یکی از مقوله های مربوط به تاریخ بدانیم و تاریخ را در تاریخ شفاهی خلاصه نکنیم. تاریخ محور اساسی است و تاریخ شفاهی در کنار تاریخ تقریبا همان نقشی را دارد که کتب حدیث در فقه دارد.^(۱) نکته دیگر آنکه، آنچه در تاریخ شفاهی اهمیت دارد، توجه به روشهای كيفي و فهم شهودي ازطريق مصاحبه است. فلسفهٔ وجودي تاریخ شفاهی نیز همین است که به روایت کننده فرصت داده شود مطابق میل خود داستان زندگیاش را بیان کند. حداقل نتیجهای که از این کار گرفته می شود، این است که مطالبی با درنظر گرفتن شرايط و اصول كار مصاحبه ضبط و ثبت می شود. این مطالب به تدریج جایگزین یا مکمل مناسبی برای کتابهای تاریخی تاریخی بررسیهای تاریخی خواهندشد.

تاریخ شفاهی در مفهوم جدید آن به عنوان یک دانش با ماهیتی میانرشتهای، مورد توجه و تأکید محافل دانشگاهی است. شاید بتوان دلیل اصلی این توجه را در ارتباط تنگاتنگی دانست که تاریخ شفاهی آشکارا با دانشهای مردمشناسی، جامعه شناسی، روانشناسی و تاریخ برقرار کرده است. درواقع، تاریخ شفاهی یکی از ابزارهای مهم برای جمع آوری منابع و دادههای خام است که از آن می توان در زمینه های گوناگونی استفاده کرد، اما باید توجه داشت که تاریخ شفاهی یکی از شیوههای پژوهش در تاریخ است که به شرح و شناسایی رویدادها و رخدادهای تاریخی براساس دیدگاهها، شنیدهها و عملكرد شاهدان، ناظران و فعالان آن ماجراها مي پردازد

سال سيزدهم 🗆 شماره پنجاهم 🗅 پاييز ١٣٩٣ 99

و از این منظر، مقدمهای بر اساناد مکتوب و رسمی قلمداد مى شود؛ بنابراين، يك محقق حوزه تاريخ شفاهى نبايد انتظار داشته باشد که تنها با یک بیان شفاهی از همه زوایای پنهان و آشكار يك واقعه مطلع شود. درعين حال، بايد توجه داشت که معرفت تاریخی در تاریخ شفاهی یک نوع معرفت اصلی میباشد و برآیند و حاصل گفتو گو یا مصاحبه با شاهد عینی است و از معرفت ثانوی فقط در مرحله تأیید یا تکمیل دادههای مصاحبه استفاده می شود. به علاوه، به این نکته نیز باید دقت کرد که تاریخ شفاهی بیانکننده نوع جدیدی از تاریخ نیست، بلکه بهرهگیری از منابع خاصی از اطلاعات دربارهٔ گذشته است که با منابع متعارف و مورد استفاده مورخان تفاوت دارد. البته، باید توجه داشت که متون حاصل شده از رویکرد شفاهی تاحد زیادی با میزان درک و قدرت حافظه افراد مصاحبه شونده ارتباط دارد و صرف نظر از منفعت طلبی های اجتماعی و برداشت های قومی، سیاسی، حزبی، دینی و... از این منظر که ذهن و زبان افراد موردنظر، یک مقوله نسبی میباشد، حاصل کار نیز در مقایسه با متون تاریخنگاری، نسبی است. برهمین اساس، دادههای تاریخ شفاهی در مطالعات تاریخی میزان استفاده مشخصی دارند و استفاده از آنها در حکم بخشی از منابع تاریخی و نه تاریخنگاری، محدود به مطالعات دوران معاصر می شود.

موضوع مهم دیگری که در مقوله تاریخ شفاهی مطرح میباشد، کاربرد اسناد در این حوزه است. کاربرد اسناد برای جبران روایتهای ضدونقیض و تعیین دقیق زمان و مکان وقوع حوادث اهمیت بسیاری دارد، اما در تاریخ شفاهی از نجهت که به وقایع قبل و بعد از وقوع رویدادها، حوادث پشت صحنه، زمینهها و عوامل تأثیر گذار بیشتر توجه می شود، تلفیق این دو می تواند به تاریخنگاری صحیح کمک فراوانی کند و با آشکار کردن موضوعات ناشناخته و کمتر پرداخته شده اسناد، سیر تاریخنویسی را متفاوت سازد. باید توجه داشت که از نظر علمی، تاریخ شفاهی یکی از روشهای بررسی تاریخ است که می تواند جزء استناد درجه اول تحقیق در نظر گرفته شود. ویژگی برجستهٔ تاریخ شفاهی در مقایسه با تاریخ نگاری مبتنی بر استاد و گزارش های رسمی، ضبط

و ترسیم ویژگیهای روان شناختی و ارائهٔ تصویری کمابیش زنده براساس تجربیات مستقیم و غیر مستقیم افراد می باشد. در این شیوه، ثبت رویدادها به سبب درج آهنگ و زیروبم صدا و ظرایف کلامی، به گونه ای است که عواطف و احساسات اشخاص بازنمایانده و تجربیات آنان با گزارشهای مکتوب تلفیق می شوند. در حقیقت، در تاریخ شفاهی فقط با کتابی شامل خاطرات افراد سروکار نداریم و علاوه بر صورت مکتوب مصاحبه ها، صدای ضبط شده مصاحبه شونده را نیسز روی نوار در اختیار داریم و هرگاه اراده کنیم می توانیم به جای متن مصاحبه از خود نوار

هم استفاده کنیم.

کاربردها و کارکردهای تاریخ شفاهی

تاریخ شفاهی چنانچه با استانداردهای صحیح و پذیرفتنی و به گونهای فعال عمل کند، می تواند چند کار کرد مفید داشته باشد:

الف) تمرکززدایی از اسناد و مدارک و تاریخنگاری ازطریق فراهمآوردن فرصتی برابر برای افرادی که در حاشیه بودهاند. به بیانی بهتر، رویکرد تاریخ شفاهی ضمن تمرکززدایی به انبوهسازی

اطلاعات و شواهد نيز كمك خواهد كرد.

ب) تاریخ شفاهی برخلاف یادداشتهای روزانه، اسناد و منابع مکتوب که خودنوشته و مونولوگ هستند، بر دیالوگ متکی است. در دیالوگ، از همان ابتدای گفتوگو، امکان نقد و بررسی وجود دارد و از این طریق نوعی شناخت حضوری و شهودی به دست می آید.

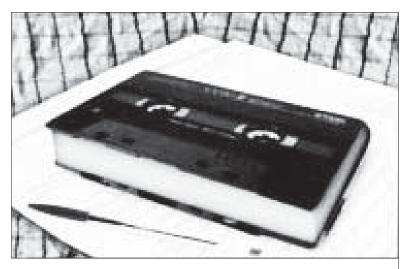
پ) مصاحبه های فعال می توانند گمان ها و عناصر و عوامل پنهان، وقایع ناشناخته و حلقه های مفقود در رخدادها را کشف و آشکار کنند.

ت) در تاریخ شفاهی، احساسات و عواطف،

			١٣] پاییز ۹۳	پنجاهم 🏻	🗆 شماره	، سيزدهم	سال		
	٩	٧								

تاریخ شفاهی می تواند از دو منظر اهمیت بسیار زیادی داشته باشد: راهی برای دستیابی به دادههای تاریخی و روشیی برای تولید فراوردههای تاریخی است.

کارکرد مصاحبه در تاریخ شفاهی

خصوصیات روانی انسانها و درنهایت علل واقعی اعمال آنها بهتر روشن میشود و از این بُعد، تاریخ شفاهی ارتباط تنگاتنگی با تاریخ فرهنگی پیدامی کند.

ث) تاریخ شفاهی بر ارزش شواهد شفاهی میافزاید در دنیا این دوره آغاز گردید. و چنانچه مصاحبه کننده تعلیم دیده و حرفهای باشد می تواند آرشیوسازی تاریخ شفاه حریان نقل وقایع از سوی مصاحبه شونده را به گونهای هدایت آرشیوشدن منابع تاریخ شفاه کند که شخص، اتفاقات و وقایع فراموش کرده را به خاطر بیاورد.

٥. تاريخچه تاريخ شفاهي

الف) تاریخ شفاهی در جهان

در یک بررسی کلی می توان پنج دوره تکوین و تکامل را برای تاریخ شفاهی در دنیا در نظر گرفت:

۱. دورهای که همراه با اختراع ضبط صوت در دانشگاه کلمبیا بود (سال ۱۹٤۸ میلادی). در این دوره، آلن نوینز تا سال ۱۹۲۰ به گردآوری تاریخ شفاهی نخبگان سیاسی و اقتصادی همت گماشت. (۵)

۲. دوره دوم (از دهـه ۱۹۸۰ ـ ۱۹۹۰ م) كـه عموماً به

*. Cultural History

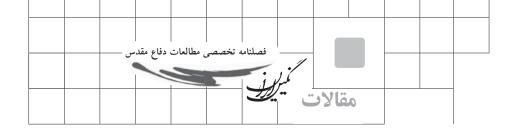
طبقات کارگر، مهاجران و زنان و مانند آن پرداخته شد. انجمن تاریخ شفاهی نیز در همین دوره و در سال ۱۹۲۹ شکل گرفت و فعالیت رسمی بسیاری از مراکز تاریخ شفاهی در دنیا این دوره آغاز گردید.

۳. دوره سـوم (از ۱۹۹۰ ـ ۱۹۸۰ م) که اصطلاحاً عصر آرشیوسـازی تاریخ شفاهی و استفاده آنها در انتشارات آرشیوشدن منابع تاریخ شفاهی و استفاده آنها در انتشارات بود. مجله تاریخ شفاهی در این دوره تأسیس شد، کتابهای زیادی در این موضوع به نگارش درآمد، تاریخ شفاهی به دانشـگاهها راه پیدا کرد و از اسـتفاده عمومی آن در رادیو تلویزیون، روزنامهها و مجلات، نمایشگاهها و درنهایت ورود کامپیوتر به حوزه تاریخ شفاهی سخن به میان آمد. این دوره را دوره آکادمیکشدن تاریخ شفاهی نیز می نامند.

3. دوره چهارم (از ۱۹۹۰ م)، عصر دیجیتالسازی منابع تاریخ شفاهی میباشد. در این دوره به مباحثی مانند: آکادمیک کردن تاریخ شفاهی در دانشگاهها و مدارس توجه شده است.

۵. در دوره پنجم، تاریخ شفاهی جایگاه بینرشتهای یافته و علوم مختلف بهتناسب نیاز خود از این رشته بهرهبرداری کردهاند. گفتنی است که بیشش از ۵۰ درصد مراکز تاریخ

		١٣٠	۵۳ پاییز ۳	، پنجاهم [□ شماره	، سيزدهم	سال			
								٩	٨	

· شهید بهروز مرادی از مدافعان خونین شهر

شفاهی در دانشگاهها، زیرمجموعه گروه تاریخ هستند. البته، بار تاریخ شفاهی بیشتر بر رشته روانشناسی است و روانشناسان، مبتکر مصاحبه بوده و بهترین و دقیقترین گفت و گوها را آنان تر تیب دادهاند.

ب) تاریخ شفاهی در ایران

در ایران (پس از ورود اسلام) باتوجهبه سوابق تاریخ اسلام و آنچه بعدها صورت پذیرفت، تاریخ روایی و نقلی بسیار اهمیت داشت. مورخان جدید نیز باوجود نقدهایی که به تاریخ نگاری گذشته داشتهاند، خود را از به کارگیری این شیوه بی نیاز ندانستهاند. آشنایی ایرانیان با تاریخ شفاهی به مفهوم جدید آن، به سالهای اول پس از انقلاب اسلامی و کوششهای افراد، مؤسسات و نهادهای داخل و نیز برخی مؤسسات خارج از کشور باز می گردد، اما سیر گردآوری و انتشار مجموعههایی با عنوان تاریخ شفاهی در سالهای اخیر شتاب گرفته است. فعالیتهای افراد و گروههای سیاسی قبل و بعد از انقلاب وزنه تاریخ شفاهی را به نفع شخصیتهای خاص سیاسی و نظامی سینگین کرده است و تاکنون به موضوعات اجتماعی و مذهبی کمتر توجه شده است (۱۳) از مجموعههای تاریخ شفاهی منتشرشده تا این زمان می توان مجموعههای تاریخ شفاهی منتشرشده تا این زمان می توان

تاریخ شفاهی معماری ایران، تاریخ شفاهی موسیقی ایران، تاریخ شفاهی شهرها، تاریخ شفاهی سینما، تاریخ شفاهی سينما و تئاتر كمدي و تاريخ شفاهي طراحي صحنه سينما و تئاتر اشاره كرد. در حقيقت پس از پيروزي شكوهمند انقلاب اسلامي، مؤسساتي مانند مركز اسناد انقلاب اسلامي، مؤسسه مطالعات تاريخ معاصر ايران، بنياد تاريخ انقلاب اسلامي، كتابخانه و سازمان اساد ملى ايران، دفتر ادبيات انقلاب اسلامي وابسته به سازمان تبليغات اسلامي، مركز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس و... به اشکال گوناگون به تاریخ شفاهی توجه نشان دادهاند.(۷) در خارج از کشور نیز مراکزی مانند طرح تاریخ شفاهی ایران معاصر در دانشگاه هاروارد امريكابه كوشش حبيب لاجوردي، شبكه بي بي سي فارسي، (۸) تاریخ شفاهی جنبش چپ ایران، مرکز تاریخ شفاهی کلیمیان در امریکا، پروژه تاریخ شفاهی چپ در آمستردام هلند، بنیاد مطالعات ایران در نیویورک و اداره تحقیقات تاریخ شفاهی دانشگاه كلمبيا با اهداف و اغراض مختلف كار تاريخ شفاهي را با محور تاریخ و نخبگان ایرانی مدنظر قرار دادهاند.(۹)

تكوين تاريخ شفاهي * دفاع مقدس تقريباً به همان

			١٣	۵ پاییز ۹۳	پنجاهم 🛘	🗆 شماره	، سيزدهم	سال			
	9	٩									

•									
		ساحبه	تھای مص	و مهارد	بخ شفاهی	در آمد			

روزهای نخستین جنگ بازمی گردد و شاید بتوان اولین مصاحبه های رزمندگان خرمشهری و آبادانی با صداوسیما و ذكر خاطراتشان از نبرد با عراقيها، را اولين اسناد تاريخ شفاهی جنگ معرفی کرد. از نیمه دوم سال ۱۳۵۹، تاریخ شفاهی جنگ به طور کاملاً خودجوش و بدون هیچ سازماندهی مشخص و معینی با تلاش رزمندگان یا برخی خبرنگاران رسانه های عمومی شکل گرفت. به عنوان مثال، یکی از پیشتازان تاریخ شفاهی جنگ در ایران شهید بهروز مرادی* بود. این شهید بزرگوار با هوشیاری و درایت تاریخیاش، علاوه بر یادداشتهای منظم روزانه، آنچه را که می دید و می شنید، روی نوار کاست ضبط می کرد. هنگامی که عملیات بزرگ و سرنوشتساز شکست حصر آبادان (ثامن الائمه ع) در روز ٥ مهر ١٣٦٠ انجام شـد و رزمندگان ايراني توانستند به محاصره يكساله آبادان پايان دهند و راه را برای اجرای عملیات بزرگ بعدی و آزادسازی خرمشهر هموار کنند، شهید بهروز مرادی درست یک روز بعد ـ در روز ٦ مهرماه _ آنچه را كه در شب گذشته ديده بود، ضبط

مدتی بعد، دفتر سیاسی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی با هدف حفظ تاریخ جنگ و جلوگیری از تحریف حقایق به ویژه توسط گروههای وابسته به جریان لیبرال و سکولار، سراسر منطقه جنگی را به دو قسمت شمالی (با سه محور مریوان _ پاوه _ قصرشیرین، سرپل ذهاب، مهران _ دهلران) و جنوبی (با سه محور شوش _ دزفول، سوسنگرد _ بستان، خرمشهر _ آبادان) تقسیم و برای هماهنگی بیشتر، دفاتری را در اهواز و سرپل ذهاب تأسیس کرد. برای هر محور عملیاتی در اهواز و سرپل ذهاب تأسیس کرد. برای هر محقق یا راوی تعیین و مأمور شد تا از طریق مصاحبه با افراد حاضر و ناظر در میادین نبرد، گزارش کاملی از جبهه ها تهیه کند.

با شروع عملیاتهای تهاجمی، بهویره از عملیات فتح المبین به بعد، راویان متناسب با سازمان رزم، سازماندهی

** این بیان گوشهای از خاطرات آقای محسن رخصتطلب (از روایان پرتلاش هشت سال دفاع مقدس) از شهید حسن باقری است که برای نگارنده نقل کرده است * خاطرات شفاهی و دستنوشتههای روزانه شهید بهروز مرادی با این عنوان گرداوری و چاپ شده است: سیدقاسم یاحسینی (گرداورنده)، خرمشهر پایتخت جنگ (مجموعه یادداشتها و دستنوشتههای شهید بهروز مرادی)، تهران: نشر شاهد، ۱۳۸۵.

شده، در سطوح مختلف فرماندهی به کار گرفته شدند. تا اواخر سال ۱۳۶۳، نیروی لازم برای تحقیقات جنگ و کار راوی گری از دفتر سیاسی سپاه تأمین می شد. در این سال، مركز مطالعات و تحقيقات جنگ مستقل گرديد و از سال ١٣٦٤، حضور راويان مركز در جنگ شكلي ثابت و دائمي یافت و آنان تا بالاترین ردههای سیاستگذاری و عملیاتی (اطلاعاتی_شناسایی، خطشکن و پشتیبانی) را تحت پوشش قرار دادند. اقدامات طاقت فرسا و شبانهروزی این راویان در ابتدا با استقبال چندانی مواجه نشد و اهمیت ثبت و ضبط وقايع و انتقال آنها به نسل های بعدی برای برخی فرماندهان مكشوف نبود، اما دراين ميان، افرادي چون شهيد حسن باقرى با صراحت و قاطعيت تأكيد داشتند كه اهميت كار این راویان پنجاه سال بعد مشخص خواهد شد. ** حضور تماموقت این راویان در کنار فرماندهان در ردههای مختلف سبب شد تا ناب ترین اطلاعات و دقیق ترین اخبار جنگ در قالب ۳۰۰۰۰ ساعت نوار کاست، ۳۰۰۰۰ برگ سند، نزدیک به ۱۳۰۰ عدد دفتر یادداشت راویان، قریب به ۲۰۰۰۰ نشریه و مجله و بولتن، بیش از ۷۰۰ گزارش تحقیقی، ٤٠٠٠ برگ كالك و نقشه عمليات و بيش ١٣٠٠٠٠ فيش تحقيقاتي بدون واسطه ثبت و ضبط گردد.

بسیاری از فرماندهان قرارگاهها و محورهای عملیاتی نیز به فراخور وظیفه و مسئولیت خود در طول شبانهروز اطلاعات و اخباری را یادداشت می کردند که برخی از آنها بعدها با دقت بیشتری تنظیم و چاپ گردید و در معرض خواندن قرار گرفت. نمونه بارز آن گزارش روزانه جنگ (۱۱) مجموعه یادداشتهای شهید حسن باقری است. بجز فرماندهان و نخبگان عرصه جنگ، رزمندگان عادی نیز بعد از پایان جنگ به اصرار و تقاضای مراکز تاریخ شفاهی مانند حوزه هنری به بیان مشاهدات خود از جبههها و شرح خاطرات تلخ و شیرین صحنههای نبرد پرداختند که یکی از شاخص ترین آنها کتاب نورالدین پسر ایران (۱۱) است. در کنار مردان، شیر زنان ایرانی نیز از روزهای آغازین جنگ کوشیدند

سال سیزدهم اسماره پنجاهم اپاییز ۱۳۹۳

تا حضور خـود را در صحنه های گوناگون ـ از خط مقدم تا بیمارسـتانها ـ ثبت و ضبط کنند. یکی از برجسته ترین این کارها تلاشهای خانم مریم شـانکی و شوهر اوست که در همان سـالهای ۱۳۹۰ ـ ۱۳۹۹ به سراغ زنان رزمنده یا پرسـتار می رفتند و از آنان درباره نقش برجسته شان در دفاع از خرمشهر سؤالاتی می پرسیدند که حاصل آن کتاب در کوچه های خرمشهر می باشد که تاکنون چندین بار تجدید چاپ شده است. همچنین می توان به کتاب دا (۱۳۱۰) اشاره کرد که روایتی زیبا از خاطرات تلخ و شیرین سیده زهرا حسینی از سـالهای جنگ و دفاع است و حوزه هنری بارها آن را تجدید چاپ کرده است.

مصاحبه در تاریخ شفاهی ۱. اهداف، اصول و چارچوبها

روش اصلی جمع آوری اطلاعات در رویکرد تاریخ شفاهی مصاحبه با شاهدان عینی در رویدادهای تاریخی و ضبط این مصاحبههاست. مصاحبه درواقع کلید طلایی تاریخشفاهی است که اگر به خوبی طراحی و اجرا شود، نه تنها اطلاعات معتبر و ارزشمندی را در اختیار تاریخنگاران قرار می دهد، بلکه باتوجه به ساختار گفتو گوییی آن و صمیمیتی که دارد، می تواند زمینه ساز یک ارتباط اثر بخش با مخاطبان باشد. در حقیقت مصاحبه کننده با به کارگیری تمهیدات لازم در مراحل مختلف مصاحبه در پی آن است تا شائبههای یک روایت را به حداقل برساند و همه کسانی که به دنبال طلاعات کمایش قابل اعتماد درباره گذشته هستند، بتواننداز نتایج مصاحبه بهره گیرند. (۱۹)

به بیانی دیگر، مصاحبه رابطهای است چهرهبه چهره و کلامی که برای گردآوری اطلاعات، شناخت ویژگیهای افراد، اقناع و تغییر عقیده در اشخاص و توضیح برخی مسائل انجام می شود. هدف در مصاحبه الزامی است و مصاحبه در هر موقعیت و برای هر مقصود ملزم به داشتن هدف می باشد. چنانچه مصاحبه بدون هدف انجام شود، نه تنها نتیجه ای حاصل نخواهد شد، بلکه به گفت و گویی دوستانه و غیر حرفه ای مبدل می شود.

در یک برداشت و نگرش کلی، مصاحبه اهداف گوناگونی داردازجمله:

۱. بیان یا طرح مسئله درزمینه یک موضوع.

۲. گرفتن پاسخهای صریح و صحیح درخصوص ابهامات یک واقعه خاص.

۳. دریافت عقاید یا دیدگاههای یک نفر درباره موضوعی خاص.

٤. پاسخ گويي به نيازهاي تاريخي و اطلاعاتي جامعه.

٥. افشاي يک خبر دروغ يا عمل نادرست.

در مصاحبه تاریخ شفاهی، دامنه شمول و کاربرد مصاحبه متنوع و گسترده است و هدف اصلی آن تکمیل اطلاعات مندرج در متون تاریخی مکتوب، کشف و مستند کردن جزئیات رویدادها و حوادث از زبان کسانی است که به گونهای نقش مستقیمی در شکل گرفتن رویداد داشته اند و درکل می توان گفت که مصاحبه های تاریخ شفاهی با هدف و منظور تاریخ نگاری تولید می شود. (۱۵)

اهداف عملیاتی و کاربردهای اصلی مصاحبه تاریخ شفاهی را در یک جمع بندی دیگر می توان به صورت زیر بیان کرد:

جمع آوری اطلاعات مشروح و جامع درباره یک رویداد. آگاهی دادن و مطلعساختن مسئولان و عامه مردم از جزئیات یک رویداد.

تحریک و برانگیختن احساسات، عواطف و هیجانات خاطبان

عبرتاًموزی و درسگرفتن از تلخیها و شیرینیهای رویداد.

ریشه یابی و علل شکل گیری رویداد.

پی بردن به اعماق فکر و ویژگیهای رفتاری _احساسی افراد درگیر یک رویداد.(۱۲)

مستندسازی و ماندگار کردن شرح کامل رویداد. پرکردن خلأهای اطلاعاتی موجود در تاریخ مکتوب. شناسایی نقشها و عملکرد افرادی که در گزارشهای مکتوب رویداد، نادیده گرفته شدهاند.

اقناع و ترغیب مخاطبان و تلاش برای ایجاد تغییرات

			17"] پاییز ۹۳	پنجاهم 🛘	□ شماره	، سيزدهم	سال		
		_								
	١.	•1								

								•		
		ساحبه	تهای مص	ى و مهارد	خ شفاهح	ی بر تاری	در آمد			

عقیدتی و رفتاری در آنان.

شناسایی استعدادهای ویژه در میان مصاحبه شوندگان در زمینه های مختلف رزمی، کلامی، ادبی، هنری، مدیریتی و ... زمینه سازی برای خلق آثار جدید ادبی و هنری برپایه خاطرات و سخنان مصاحبه شوندگان.

در مصاحبههای تاریخ شفاهی باید نکاتی را نیز مدنظر داشت از جمله اینکه:

در مصاحبه تكيه بر ضبط خاطرات و تجارب است نه ابراز عقايد شخصي.

روش اصلی جمع آوری اطلاعات در رویکرد تاریخ شفاهی مصاحبه با شاهدان عینی در رویدادهای تاریخی و ضبط این مصاحبههاست

ابتدا باید زوایای مختلف و کلی یک رویداد به خوبی تعریف، توضیح و تبیین شود و سپس تحلیل یا احساس راوی درباره آن بیان گردد. مسیر و جریان مصاحبه باید به گونه ای طراحی و ترسیم شود که با طرح یک سؤال جامع درباره یک رویداد، راوی تقریباً همه اطلاعات و خاطرات خود را درباره آن بیان

در مصاحبه تاریخ شفاهی در

یک مصاحبه خوب بر پرسشهای غیرکلیشهای و ثانویه استوار است. پرسشهای اولیه از قبل طراحی شدهاند، اما در جریان

مصاحبه و براساس پاستخهایی که به آنها داده می شود، سؤالات جزئی طرح می گردد. بر همین مبنا می توان گفت که مصاحبه قابل قبول مصاحبه ای است که براساس پرسشهای ثانویه دقیق پیش برود.

طراحی مصاحبه کاملاً به اهداف پروژه مصاحبه بستگی دارد. به این معنا که اگر محور و کانون مصاحبه زندگی نامه شخص است، مصاحبه برمبنای زمان تاریخی طراحی و به پیش برده شود، اما اگر یک رویداد و حادثه محور مصاحبه است، طراحی کلی مصاحبه موضوع نگارانه باشد. به بیانی دیگر، بهتر است مصاحبه با سؤالاتی که کمتر جنبه کشفی

دارد، آغاز شود و براساس یک سیر تاریخی و کرونولوژیکال ادامه پیدا کند.

اگر آشنایی و شناخت دقیقی از راوی وجود ندارد، لازم است قبل از مصاحبه یک پیش مصاحبه انجام شود تا مصاحبه گر با روحیات و خلقیات مصاحبه شونده آشنا گردد. باید توجه داشت که به دلیل تنوع و تعدد خصلتها و روحیات آدمیان و نوع مراتب و مناصب سیاسی اجتماعی آنان، چار چوب مصاحبه نیز نمی تواند از یک الگوی واحد و یکسان پیروی کند.

قبل از انجام دادن مصاحبه باید اهداف و اغراض مصاحبه به طور دقیق و کامل برای مصاحبه شونده تشریح و توضیح داده شود تا راوی بر همان اساس مطالب خود را دسته بندی و بیان کند.

به این نکته مهم توجه شود که ممکن است مصاحبه کننده یا راوی محدودیت زمانی برای چاپ و انتشار اطلاعات و خاطرات خود تعیین کند. براین اساس، باید نوار صوتی وی طبقه بندی شده، از دسترس خارج گردد.

حدالامکان مصاحبه با کسانی در اولویت قرار گیرد که در حاشیه قدرت قرار دارند و مصاحبه با افرادی که در کانون قدرت و متن آن قرار دارند به وقت دیگری موکول شود.

۲. انواع، اشكال و مراحل مصاحبه

در یک صورتبندی کلی، انواع و اشکال متعدد و متفاوتی برای مصاحبه در تاریخ شفاهی ذکر شده است که عبارتاند

الف) مصاحبه شفاهي

در مصاحبه شفاهی به طور مستقیم از روایت کننده سؤال می شـود و وی به صورت شفاهی و رودررو به پرسشهای مطرح شده پاسخ می دهد.

ب) مصاحبه کتبی

مصاحبه کتبی معمولاً در غیاب راوی و مصاحبه کننده انجام می شود و مصاحبه شونده به پرسش نامه ای که به او داده شده است به صورت کتبی و نوشتاری پاسخ می گوید. (۱۷) پ) مصاحبه گسترده

از راست: یعقوب زهدی از فرماندهان واحد توپخانه، مهدی ورشابی از مسئولین جهاد سازندگی، نصرتالله معین وزیری و امیر از گمی از امرای ارتش، حسن بیگی از مسئولان جهاد، دکتر حسین اردستانی، احمد غلامپور فرمانده قرارگاه کربلا در جلسه تاریخ شفاهی دکتر محسن رضایی فرمانده سپاه پاسداران در دفاع مقدس

در این نوع مصاحبه، موضوعات مختلف مورد بررسی چ) مصاحبه بسته

و تأمل قرار مي گيرد و بــه چرايي وقايع و رويدادها توجه چنداني نمي شود.

ت) مصاحبه عمقى

در این نوع مصاحبه، مصاحبه گر به دنبال ریشه یابی، کشف زوایای ناشناخته و پنهان یک موضوع است که در روانکاوی، روانپزشکی و در سطحی پایین تر در تاریخ شفاهی مورد توجه است. در روشهای کیفی، به مصاحبه عمیق، گفتو گوی هدفدار اطلاق می شود. (۱۸)

ث) مصاحبه هدایت شده

در این نوع مصاحبه، معمولاً سؤال و جوابها معطوف به هدف، زمینه و موضوع خاصی است و می تواند به شکل کتبی و شفاهي انجام شود.

ج) مصاحبه آزاد

در مصاحبه آزاد، پرسشـگر دربـاره موضوعات مختلف ســؤالات متعدد مطرح ميكند و مصاحبهشونده مختار و آزاد است هرطور که مایل میباشد، به سؤالات پاسخ دهد. درحقیقت، در این نوع مصاحبه سـؤالات از قبل طراحی نمی شوند و در حین پاسخ به یک پرسش سؤال بعدی طرح مىشود.(١٩)

مصاحبه بسته مصاحبهای است که پاسخ سؤالات آن فقط بله یا خیر است و راوی امکان توضیح بیشتر را ندارد.

ح) مصاحبه راديويي و تلويزيوني

در این نوع مصاحبه کـه ارتباط زیادی با ذوق و هنر و فن مصاحبه كننده دارد، معمولا محافظه كارى، گزافه گويي، ترس یا خوشحالی، تردید و تشکیک و... وجود داشته و دارد.(۲۰)

خ) مصاحبه با شاهدان عینی

این نوع مصاحبه در مواقع بروز رویدادهای مهم و خبرساز انجام مىشود. البته، بايد بهطرق مختلف از صحت ادعاها و گفتههای شاهدان عینی اطمینان پیدا کرد.

د) مصاحبه تلفنی

ضرورت اطلاعیافتن از یک موضوع در زمانی که راوی در دسترس نیست و کمبود وقت وجود دارد، ایجاب می کند كه مصاحبه بهصورت تلفني انجام شود.

ذ) مصاحبه مستند

این نوع مصاحبه حین وقوع رویداد، برای آگاهی از رخدادهای مهم که کمتر ثبت و ضبط شدهاند و با اشخاصی که در متن و بطن رویداد بـوده و اطلاعاتی خاص و ناب درباره آن دارند، صورت مي گيرد؛ مثل رخداد انقلاب اسلامي

			١٣] پاییز ۹۳	پنجاهم 🏻	□ شماره	، سيزدهم	سال			_
	١٠	٣									

		ساحبه	تهای مص	ی و مهارد	خ شفاهی	ی بر تاری	در آمد		

و واقعه دفاع مقدس. ر) مصاحبه خبري يا تلفيقي

مصاحبه خبری یا تلفیقی شکلی از مصاحبه است که در خصوص رویدادهای خبرساز روز انجام می شود و از تلفیق و ترکیب دو یا چند نوع مصاحبه (مستند، عینی، عمقی و ...) شکل می گیرد؛ مثل حادثه ترور دانشمندان هستهای ایران یا دستگیری عبدالمالکریگی.

ز) مصاحبه تفسیری

مصاحبه تفسیری مصاحبه ای است که هدف از آن بیان دیدگاهها و باورهای یک فرد درمورد خود و دیگران یا وقایع معینی است.(۱۲)

ازنظر شکل اجرا نیز مصاحبه می تواند درصورت امکان و لزوم در دو مرحله انجام شود:

الف) در مرحله اول، مصاحبه شونده به اختیار خود اطلاعات و دیدگاهها را بیان کند.

ب) در مرحله دوم با هدایت مصاحبه کننده و طرح پرسشهای ویژه، مصاحبه جهت خاص و معین یابد.

۳. ویژگی های مصاحبه کننده

در تاریخ شفاهی ما با دو نوع مصاحبه کننده مواجه هستیم: الف) مصاحبه کننده مستقل که به مصاحبه به عنوان ابزار تکمیلی کار تحقیقی خود می نگرد و برای گسترش حوزهٔ اطلاعات خود، دربارهٔ جزئیات یک موضوع پرسش می کند. ب) مصاحبه کنندهٔ حرفه ای که مصاحبه هایی با کاربرد عمومی تر را انجام می دهد.

به بیانی دیگر، موفقیت یک مصاحبه در تاریخ شفاهی بستگی زیادی به یک مصاحبه کننده خوب دارد که باید ویژگی هایی ازاین قبیل داشته باشد:

 مصاحبه کننده در جریان مصاحبه بهمثابه بازپرس یا وکیل مدافع عمل نکند.

٢. مصاحبه كننده گوش دهنده * خوبي باشد و

* در مصاحبه چند نوع گوش دادن یا گوش سپاری وجود دارد: الف) گوش دادن همراه با همدلی یا همدات پنداری که در فضای دوستانه ممکن می شود و مصاحبه گر با زبان بدن از راوی می خواهد تا حرفهای خود را ادامه دهد؛ ب) گوش دادن تحلیلی که مصاحبه کننده تلاش می کند اطلاعات را از جنبههای احساساتی جلا کند؛ پ) گوش دادن ترکیبی که مصاحبه گر

مصاحبه شونده را تحت فشار قرار ندهد.

۳. مصاحبه کننده ماهر نه ابراز عقیده می کند و نه سخنان روایت کننده را تأیید یا تکذیب می نماید. البته، این نکته به معنای نادیده گرفتن حقیقت نیست.

3. وقتی که سؤالات سخت و حساسیت برانگیزی برای پرسیدن وجود دارد، باید تا زمانی که مصاحبه خوب به جریان نیفتاد، آنها را مطرح نکرد. بدون شک، مصاحبه شونده برقرار دوست دارد رابطهٔ خوب و صمیمانه ای بین او و مصاحبه شونده باشد. هر چقدر که مصاحبه طولانی تر شود، مصاحبه شونده بیشتر در جلسهٔ مصاحبه احساس راحتی می کند و حتی از موقعیت خود لذت می برد، اما اگر بلافاصله سؤالات سخت پرسیده شود، ممکن است راوی رنجیده خاطر شده، ناراحتی او بر کل فضا و محتوای مصاحبه تأثیر سوء داشته باشد.**

معین باشد و مصاحبه ای باید از ابتدا مسئله اصلی مشخص و معین باشد و مصاحبه کننده پرسشهای فرعی دیگری را هم در ذهن داشته باشد تا بتواند جریان مصاحبه را هدایت کند.

7. مصاحبه کننده بایستی مصاحبه شونده را متقاعد کند که گفتن حقایق خطری برای او یا خانواده اش نخواهد داشت.

۷. مصاحبه گر باید به کار خود مسلط باشد و به آنچه که مصاحبه شونده می گوید، گوش فرا دهد. باید به سؤالات بیشتری که می تواند بپرسد، فکر کند و بیندیشد که آیا مصاحبه شونده به پرسش او پاسخ کافی داده است یا خیر؟

۸. در مصاحبه به سن وسال مصاحبه شونده توجه شود.

رشته کلام او شود و نتواند مطالب خود را ادامه دهد. ۹ گر مصاحبهکننده از نظر عقیدتی و وابستگی حزبی با مصاحبه شونده تعارض دارد، در طول مصاحبه سعی نکند تا منویات درونی و افکار ذهنی خویش را بر فضای مصاحبه حاکم کند و فرد مصاحبه شونده را تر ور شخصیت نکند.

مثلا قطع كلام يك فرد مسن ممكن است سبب پارهشدن

اطلاعات مصاحبه را به سمت وسوی مشخصی هدایت می کند ** البته، تعریف سؤال سخت نزد افراد گوناگون و باتوجه به موضوعات مختلف، تفاوت دارد. اما مصاحبه گر باید متوجه این نکته باشد که اگر چند سؤال سخت برای پرسیدن وجود دارد، آنها را پی درپی و پشت سرهم نپرسد. به بیانی دیگر، ابتدا یک بار پرسش های مشکل را با لحن مطلوب بپرسد و سپس سعی کند مصاحبه را به طور دلخواه هدایت کند. در حقیقت، باید منتظر ماند تا مصاحبه را به طور دلخواه سخت بعدی را بوسید.

		١٣٠	۵۳ پاییز ۳	، پنجاهم [□ شماره	، سيزدهم	سال				
,											
								١٠	۴		

۱۰. یکی از مهم ترین نکات در مصاحبه آن است که مصاحبه کننده تحت تأثیر مصاحبه شونده قرار نگیرد.

۱۱. مصاحبه کنندهٔ خوب باید جزئیات را تعقیب کند و مرتب در جست و جوی مثال باشد. به عبارتی دیگر، به دنبال مصور کردن نکاتی باشد که مصاحبه شونده مطرح می کند.

۱۲. مصاحبه کننده باید هدایت مصاحبه را در کنترل داشته باشد و در ذهن خود سؤالات متمرکز بعدی را آماده کند، به گونهای که بتواند مصاحبه را به شکل منسجم و ساختاری به پایان ببرد.

۱۳. وقت شناسی و حاضر شدن در محل مصاحبه در زمان مقرر، از ویژگیهای مثبت مصاحبه کننده تاریخ شفاهی است.(۲۲)

۱٤. مصاحبه کننده نباید در سؤالهای خود هیچ متغیری را پیشنهاد دهد، بلکه باید سؤال را به گونهای عنوان کند که مصاحبه شونده به میل خود متغیر سؤال را انتخاب کند.

۱۵. مصاحبه گر خوب از به کاربر دن کلماتی که دارای بار معنایی خاصی است، اجتناب می کند.

۱٦. مصاحبه کننده باید حین انجامدادن مصاحبه به دنبال آن باشد که خود را به جای راوی یا مصاحبه شونده قرار دهد و سعی کند حلقه های ارتباطی و شبکه ای را که مصاحبه شونده در یک مقطع زمانی با آن کار می کرده است، در ذهن خود مجسم کند. به بیانی دیگر، در پی دریافتن نحوهٔ کار راوی باشد. در همین خصوص نیز سؤالاتی را مطرح کند تا بخشی از این روابط مشخص شود.

۱۷. مصاحبه کننده نقش واسط را بین گوینده و شخونده ایفا می کند و بیشتر توجه او معطوف به پیوند موضوع گفتو گو و مراعات حال شنونده و گوینده است. مصاحبه کننده سند تاریخی به وجود نمی آورد، بلکه تاریخ را در جریان گفتو گو محقق می سازد.

۱۸. مصاحبه کننده نباید سعی کند افراد را مجبور به یادآوری اطلاعات و تاریخ وقایع کند. افراد برخی مواقع رویدادها را نه براساس تاریخ وقوع، بلکه برمبنای مطابقت زمانی و رویدادهای مهم به یاد می آورند.

۱۹. گاه مصاحبه كننده به عجله و شتاب در كار تمايل و

گرایش دارد، درحالی که مصاحبه شونده می خواهد با سلیقه و سرعت خود حرکت کند. هرچند این موضوع از دید مصاحبه گر ناراحت کننده است، باید اجازه دهد تا راوی با آهنگ خود به پیش برود.

۲۰. ایجاد حس اعتماد بسیار مهم است و درصورتی که مصاحبه شونده به مصاحبه کننده اعتماد کند، به راحتی اطلاعاتی را که ممکن است محرمانه بپندارد دراختیار مصاحبه گرقرار می دهد.

از منظری دیگر، یک مصاحبه گر ماهر ویژگیهای زیر را دارا می باشد:

۱. معرفت پذیری: مصاحبه گر زبده باید شناخت کاملی از روش مصاحبه داشته باشد و بتواند مکالمه آگاهانهای را در خصوص موضوع مورد مطالعه آغاز و آن را هدایت کند.

۲. توانایی ساخت بندی کردن: * مصاحبه گر ماهر باید هدف مطالعه را معرفی و رویه های مصاحبه را تشریح کند. وی می تواند مصاحبه شونده را در طول مصاحبه یاری دهد.

۳. صراحت بیان: مصاحبه کننده ماهر سؤالهای واضح، قابل فهم ساده و کو تاه می پرسد، به طور مستقیم سؤال می کند و از زبان دانشگاهی یا لهجه حرفه ای استفاده نمی کند.

3. ادب: مصاحبه گر خوب، به مصاحبه شونده یا راوی اجازه می دهد حرفهایش را تمام کند. این کار نشانه مؤدب بودن مصاحبه کننده است.

0. حساسیت: مصاحبه گر خوب به محتوای آنچه گفته می شود، به دقت گوش می دهد، جزئیات بیان شده در پاسخهای مصاحبه شونده را واکاوی می کند و به هر آنچه که در طول مصاحبه رد و بدل می شود، حساس است.

7. بازبودن: مصاحبه گر ماهر دقت می کند که چه ابعادی از موضوع برای مصاحبه شونده اهمیت دارند و از همه موضوعاتی که برای مصاحبه شونده مهم هستند و بر آن تأکید

* Knowledgeable	
*Structuring	
*Clear	
*Gentle	
*Sensitivity	
#Open	

	1														
				17	سال سیزدهم اسماره پنجاهم پاییز ۱۳۹۳										
		1+	۵												

		ساحبه	درآمدی بر تاریخ شفاهی و مهارتهای مصاحب							

دارد، با رویی باز استقبال می کند.

مصاحبههای تاریخ شیفاهی با

هدف و منظور تاریخنگاری تولید

مىشود.

٧. هدایت گری: * مصاحبه کننده زبر دست می داند به دنبال چه چیزی است. وی با موضوع، اهداف و ابعاد آن آشنایی دارد و مسير مصاحبه را هدايت مي كند.

٨. نــگاه انتقــادي: * مصاحبه گــر خوب هــر چيز را به طور غیرانتقادی نمی پذیرد. او اعتبار و روایت گفته های مصاحبه شونده را به شيوه هاي متفاوت ارزيابي مي كند.

٩. يادآورى: ** مصاحبه كننده ماهر همه مطالبي را كه مصاحبه شونده در زمان مصاحبه عنوان می کند یادداشت

کرده، بهموقع بازآوری و یادآوری

١. توانايي تفسير: ** مصاحبه گر خوب گفتهها و جملههای فرد مصاحبه شونده را چه در طول مصاحبه و چه بعد از آن پیوسته تحليل، تفسير و تأويل مي كند.

٤.وظايف مصاحبه كننده تاريخشفاهي

وظایف، تمهیدات و اقدامات لازم برای طراحیی و اجرای یک مصاحبه، بهگونهای کـه به نتایج مطلوب و مفیدی بینجامد، در سه دسته اصلى تقسيم بندى مى شود:

الف) اقدامات و وظايف پيش از مصاحبه.

ب) اقدامات و وظایف حین مصاحبه.

پ) اقدامات و وظایف پس از مصاحبه.

مصاحبه گر لازم است با دقت و صرف وقت كافي، همه وظایف و اقدامات لازم را در هر مرحله بهگونهای انجام دهد که زمینههای مناسب برای دستیابی به هدفهای ازپیش تعیین شده فراهم آیند. حذف، بی توجهی یا اهمال در اجرای این امور، کارایی و اثربخشی نتایج نهایی مصاحبه را کم

* Critical ** Remembering *** Interpreting

می کند و چنین وضعیتی درنهایت از اعتبار و ارزش تاریخ شفاهي خواهد كاست.

الف) اقدامات و وظایف پیش از مصاحبه

١. انتخاب مصاحبه شونده.

٢. شفافسازي موضوع مصاحبه.

٣. تحقيق و كسب شناخت كافي از مصاحبه شونده.

٤. بررسي و گردآوري اطلاعات درباره موضوع مصاحبه.

٥. تماس و هماهنگي با مصاحبه شونده به منظور تعيين زمان و مكان مصاحبه.

٦. طراحي و تدوين سؤالات (از آسان به مشكل) و انتقال آنها به مصاحبه شونده.

٧. تنظيم و آمادهسازي يک مقدمهٔ جذاب و برانگيزاننده. ۸. برنامهریزی و اجرای پیش مصاحبه.

۹. انتخاب، تدارک و آمادهسازی ابزار و لوازم (دوربین عكاسي، دوربين فيلمبرداري و...).

۱۰. درخواست از مصاحبه شونده برای آماده سازی اسناد و مدارك احتمالي (نقشه، عكس و...).

١١. تماس با مصاحبه شونده، يک روز يا چند ساعت مانده به زمان مصاحبه و كسب اطمينان از يابر جايي قرار

١٢. انجام دادن آخرين آزمايش ها به منظور كسب اطمينان از آمادهبودن لوازم.

۱۳. حضور پیش از وقت مقرر در محل مصاحبه.

ب) اقدامات و وظایف حین مصاحبه

۱. بیان مقدمه مناسب، جذاب و برنامهریزی شده.

۲. معرفي كامل موقعيت، دو طرف و مناسبت گفت و گو. ٣. مطرح كردن سؤالات باترتيب منطقى و پيش بينى شده.

٤. تصمیم گیری برای یادداشت برداری یا پرهیز از این

كار به تناسب موضوع، موقعيت و حالات مصاحبه شونده.

٥. توجه دقيق به ارتباطات غير كلامي (ارتباط چشمي،

ارتباط فاصلهای، نحوهٔ نشستن، حرکات دست و صورت

سال سيزدهم 🗆 شماره پنجاهم 🗅 پاييز ١٣٩٣ 1+8

از راست: احمد غلامپور فرمانده قرارگاه کربلا، دکتر حسین علایی فرمانده قرارگاه نوح، حسین اردستانی مسئول مرکز اسیناد و تحقیقات دفاع مقدس، دکترسیدیحیی صفوی در جلسه تاریخ شفاهی دکتر محسن رضایی فرمانده سپاه پاسداران در دوران دفاع مقدس

آ. پرهیز از واکنشهای نسنجیده (کلامی، غیرکلامی).
 ۷. مراقبت برای به حداقل رساندن مطالب غیر مرتبط حین

۸. قطع سنجیدهٔ کلام مصاحبه شونده در زمان و با شیوهٔ برجای مانده.

. ۹. مدیریت زمان (کل وقت مصاحبه، زمان لازم برای هر سؤال، توزیع وقت بین همهٔ سؤالات و...).

۱۰. پرهیز از هر گونه مجادله با مصاحبه شونده.

۱۱. پرهیــز از اظهارنظر شــخصی دربــارهٔ مطالب و رو بدادها.

۱۲. حفظ تمركز روى رويدادها و حقايق، نه آرزوها.

۱۳. رفع انواع ابهامات* در سخنان مصاحبه شونده.

۱٤. تلاش برای دستیابی به مشخصات افراد دیگر درگیر در ماجرا برای مصاحبههای بعدی.

۱۵. گرفتن عکس (بهویژه در مصاحبههای صوتی).

۱٦. گرفتن نمونههایی از اسناد و مدارک (عکس، خاطره، وصیتنامه، لوازم و...).

و ... * ابهامات زمانی، ابهامات مکانی، ابهامات شخصیتی، ابهامات استدلالی _ چرایی، ابهامات مفهومی _ اصطلاحی، ابهامات

۱۷. منظورکردن استراحتی کوتاه در مصاحبههای طولانی.

۱۸. مرور کوتاه سؤالات مطرحشده و شناسایی سؤالات جای مانده.

۱۹. مراقبت مستمر از کارکردن دستگاه ضبطصوت یا دوربین ویدیویی.

۲۰. خاتمهدادن به مصاحبه و سپاسگزاری از مصاحبه شونده.

۲۱. قولگرفتن برای قرار بعدی مصاحبه.

۲۲. اخذ مجوز از مصاحبه شونده برای استفاده های

مختلف از مطالب بيانشده از جانب وي.

ج) اقدامات و وظايف پس از مصاحبه

 ا. بازرسی و حصول اطمینان از ضبط کامل مطالب و شناسنامه نویسی نوارها.

تهیه گزارش کوتاه و گویا از چگونگی اجرای مصاحبه.

۳. گوش دادن دقیق به محتوای مصاحبه و ارزیابی شیوهٔ اجرا و شناسایی نقاط قوت و ضعف.

طراحی ســؤالات جدید و شناســایی ســؤالات

			14	۵۳ پاییز ۹۳	پنجاهم 🛘	🗌 شماره	، سيزدهم	سال			_
	1.	Y									

								•		
		ساحبه	تهای مص	ل و مهارد	خ شفاهی	ی بر تاری	در آمد			

به جامانده، برای مطرح کردن در مصاحبهٔ بعدی.

٥. پياده کردن متن کامل مصاحبه با امانتداري و پرهيز از حذف هر واژهای (نخستین سند مکتوب).

٦. تنظيم و تدوين متن مصاحب، در اولين فرصت ممكن پس از انجامدادن اصطلاحات و ويرايش.

٧. اخذ تأييد دوبارهٔ متن از مصاحبه شونده.

۸ آمادهسازی، چاپ و انتشار متن مصاحبه بهعنوان بخشى از تاريخ شفاهي.

٥. گونه شناسي سؤالهاي مصاحبهٔ تاريخ شفاهي

هنگام مصاحبه، مصاحبه گر مي تواند طيفي از اين سؤال ها را بهطور همزمان و باتوجهبه موضوع از مصاحبهشونده

١. سؤالهاي رفتاري _ تجربهاي: * اين سؤالها بهمنظور بررسیی و واکاوی رفتارها و تجربههای مصاحبهشونده پرسیده می شوند. برای مثال، در پرسش از زندانیان سیاسی خواسته می شود که فعالیتهای یک روز از زندان را تو صىف كنند.

سـؤالها درک فرایندهای شـناختی و تفسیری افراد درخصوص عقاید، قضاوتها و ارزش هاست. برای مثال: درمورد... چه فکری می کنید؟ دوست داشتید چه اتفاقی رخ میداد؟

٣. سؤالهاي احساسي: * هدف اين سؤالات ورود به دنیای احساس و عواطف مصاحبه شونده است. درباره فلان کس یا فلان چیز چه احساسی دارید؟ نظر شما درباره فلان مورد يا فلان كس چيست؟

٤. سؤالهاي معرفتي: "اين سؤالها به آنچه پاسخ دهنده از آنها مطلع است، اشاره دارند. مثلاً مي توانيد دربارهٔ فلان موضوع بيشتر توضيح دهيد؟

٥. سؤالهاي حسى: ** ازطريق سؤالهاي حسى از آنچه ديده، شنيده، چشميده، بوييده و لمسشده، سؤال ميشود. برای مثال: وقتی با دشمن روبهرو شدید، چه احساسی به شما دست داد؟

٦. ســؤالهاى زمينهاى: ** بهوسيله اين سؤالات، درباره مشخصههای فردی پرسش شونده سؤال می شود. مثلاً شما چند سال دارید؟ آیا ازدواج کردهاید؟

سؤالهای شش گانهٔ بالا را می توان دربارهٔ موضوعهای مرتبط با زمانهای گذشته، حال و آینده پرسید. برای مثال: مى توان از مصاحبه شونده پرسيد: هماكنون چه كار مى كنيد؟ در گذشـــته چه مي كردهايد؟ يا در آينده چه خواهيد كرد؟ چنین سؤالهایی رامی توان دربارهٔ نگرشهای کنونی، گذشته و آينده نيز مطرح كرد.

٧. ســؤالهاى پيشفرضــى: * *ايــن ســؤالها با اين پیش فرض پرسیده می شوند که پاسخ دهنده اطلاعاتی درباره آن دارد. مثلاً اینکه مهمترین تجربهای که شما در طول دوران دفاع مقدس داشته اید، چه بو ده است؟

٨. ســؤالهاي پيگيــري يــا ســؤالهاي معطوف به ۲. سـؤالهای ایدهای و ارزشــی: * هــدف این نوع جزئیات: * این نوع سـؤالها با هدف دنبال کردن جزئیات بیشتر در پاسخها پرسیده می شوند. برای مثال: ممکن است درباره راهبرد عملیاتی سیاه پاسداران در دوران جنگ ـ که الأن اشاره كرديد _بيشتر توضيح دهيد؟

٩. سؤالهاى تكى: ** سؤالهايى هستند كه مى توان أنها را در موقعیتهای مغتنم مشلا برای چند دقیقه از مصاحبه شونده پرسید. مثلاً: در این مورد به خصوص نظر شماچيست؟

١٠. ســؤالهاي خنثي ** بااين سؤالها مصاحبه شونده ترغیب می شود هر پاسخی را که دوست دارد _بدون توجه به نفع یا ضرر آن برای بستر موضوع به محقق بدهد. مصاحبه گر باید فرد مصاحبه شونده را متقاعد کند که از نوع پاسخ وي ناراحت نمي شود.

^{*} Esperiential&Behavioural Question

^{*}Ideational & Value Questions

[#]Feeling Questions

^{*}Knowledge Questions

^{*}Sensory Questions

^{*}Background Questions

^{*}Presumptive Questions

^{**} Follow Up & Detailed Questions ** One-Shot QUestions

^{**} NeutralOuestions

^{**} Final Questions

سال سيزدهم 🗆 شماره پنجاهم 🗅 پاييز ١٣٩٣ 1+1

١١. سؤالهاي بسته يا نهايي: ** اين سؤالها مصاحبه را بهسمت پایان گفتوگو رهنمون میسازد. مثلاً آیا نکتهای هست که بخواهید اضافه کنید؟

٦. شگردها و راهکارهای یک مصاحبه قابل قبول در تاریخ شفاهي

۱. در نگاه کلی باید به این نکته توجه داشت که بهدلیل خصلتهای متفاوت انسانی و مناصب و مراتب اجتماعی، پاسخهای بله یا خیر بپرسد، زیرا کمک چندانی به فرایند در تاریخ شفاهی و مصاحبه نمی توان از یک الگوی واحد پیروی کر**د**.

> ۲. اتخاذ شیوه و شگرد در مصاحبه مانند یک ضرب پرسیده شود تا مصاحبه شونده ریاضی ۲×۲ نیست و همه ابعاد آن از قبل قابل تعیین و فرصت کافی برای فهمیدن و تشخیص نمی باشد، بلکه این نوع مصاحبه است که شیوه و پاسخ دادن داشته باشد. شگرد آن را به مصاحبه گر دیکته می کند.

> > ٣. قبل از انجام دادن مصاحبه باید اهداف مصاحبه بهطور دقیق و کامل برای راوی تشریح شود تا وی بر همان اساس مطالب خود را بیان کند.

> > مصاحبه گر در جلسه اول، کلیاتی از کار و خواستهاش از راوی را توضیح دهد و هدف خود را از مصاحبه بازگو كند. بهتر است چند كتاب شفاهي مرتبط با خاطرات راويان نیز به او داده شود تا درباره موضوع ذهنیت بیشتری داشته

> > ٥. درصورتي كه خاطرات مصاحبه شونده كممايه باشد، بهتر است از اسناد و مدارک کمک گرفته شود. مثلا تصویر افرادی که در موقعیت خاصی قرار دارند، به مصاحبه شونده نشان داده شود تا شاید وی با دیدن آن تصویر اطلاعاتی را به یاد آورد و در جلسه مصاحبه بیان کند.

> > ٦. موضوع مصاحبه و شناخت درباره أن براساس اهمیت یک واقعه، حادثه یا موضوع تاریخی تعیین میشود و مصاحبه درجهت أن انجام مي شود.

> > ٧. به زبان بدن مصاحبه شونده توجه شود. زبان بدن عبارت است از: لبخند (انواع خنده و لبخند)، اخم، چینوچروک پیشانی، حرکات و حالات چهره. صاحبنظران ارتباطات بر این باورند که تنها ۳۵٪ از معانی و مفاهیم در یک وضعیت

خاص با کلام به دیگران منتقل می شود، در حالی که ٦٥٪ باقیمانده در زمره معانی غیرکلامی است که ازطریق زبان علامات و اشارات انجام می شود.

٨. طولاني شدن مصاحبه ها و دادن فرصت تصحيح به مصاحبه شونده پس از ویراستاری یکی از اشتباهات فاحش در مصاحبه و تاریخ شفاهی است.

۹. در تاریخ شفاهی مصاحبه گر نباید سؤالاتی با مصاحبه و بالطبع كسب اطلاعات نخواهد كرد.

١٠. هر بار فقط يک ســؤال

۱۱. برای جلوگیری از مصادره مصاحبه توسط روایت کننده در آغاز به او گفته شود که به غیر از او افراد موافق و مخالف دیگری هم در ليست مصاحبه قرار دارند.

۱۲.دربرخی مصاحبه ها، منطق ارتباط موضوعات گفتوگو مورد غفلت قرار می گیرد، به گونهای که هیچ گونه نظم و ارتباطی که بتواند مــوارد را در بیان خاطرات به هم پیوند دهد، و جود ندارد. مصاحبه گر

باید هنگام کار این نظم و ترتیب را رعایت کند تا گوینده در پاسخ به هر پرسش درمورد همان سؤال جواب دهد و از بیان مطالب پراکنده و بی ربط خودداری کند.

۱۳. هر چقدر مصاحبه کننده درمورد فرد و موضوع اصلى بيشتر بداند، راحت تر مى تواند با مصاحبه شونده ارتباط برقرار كرده، مصاحبه راانجام دهد. مصاحبه شوندگان حوصله مصاحبه كنندهاي كه سؤالات سطحي مي پرسد را ندارند.

١٤. مصاحبه كننده بايد آنچه را كه راوي مي گويد، بهسرعت در ذهن بازسازی کند تا اولاً بتواند در تقابل خیال خود با روایت راوی، میزان ناخالصی روایت آمیخته با تخیل

شـــیوه مصاحبــه در تاریخ شفاهی دو نوع است؛ یکی انفرادی و دیگری گروهی.

	م 🗆 شماره پنجاهم 🗅 پاییز ۱۳۹۳	سال سيزدهـ	
1.9			

								•		
		ساحبه	تهای مص	ل و مهارد	خ شفاهی	ی بر تاری	در آمد			

راوی را شناسایی کند. ثانیاً خلأهای روایت را کشف کند و با اِشراف بر کاستیها، نابترین روایت را از واقعیت به دست اورد.

۱۵. شیوه مصاحبه در تاریخ شفاهی دو نوع است؛ یکی انفرادی و دیگری گروهی. در ایران بهتر است هر دو روش انجام شود.

17. ازجمله شگردهای قبل از مصاحبه آن است که مصاحبه کننده با متانت و جذابیت کلامیی و صوتی فرد را به انجام ملاقات حضوری قانع کند و سپس اطلاعاتی

سؤالات مصاحبه تاريخ شفاهي

نباید با همراهیی کامل و نه

بهشكل بازجويانه باشد.

درباره وضعیت روحی و روانی فرد مصاحبه شونده کسب کند. به بیانی دیگر، ارتباط عاطفی با راوی قبل از انجامدادن مصاحبه بسیار مهم و راهبردی است.

۱۷. برای جلب اعتماد راوی (نیروهای اطلاعاتی و افراد کمتر شناختهشده) شاید لازم باشد در جلسه اول بدون تصویربردار و صدابردار حضور یافت.

۱۸. مصاحبه کننده نباید انگیزه پاسخدهنده را کاهش دهد، بلکه بایستی با نشان دادن ادب و کنجکاوی عالمانه مانع از حواس پرتی مصاحبه شونده شود.

۱۹. باید به زمان و مکان رخدادها توجه ویژه داشت و بر همین مبنا مصاحبه شونده را در فضای آن رویداد قرار داد. ۲۰. مسائل عاطفی راوی بسیار مهم و حیاتی است و گوشدادن و اظهار همدلی با وی در مواردی ضرورت دارد، زیرا در غیر این صورت مصاحبه شونده تصور می کند که از او استفاده مکانیکی شده است و تنها برای انجام دادن تکلیف به سراغ او رفته اید.

۲۱. لازم است مصاحبه از دوران کودکی و پیشینه خانوادگی راوی شروع شود، زیرا شناخت جایگاه طبقاتی و منزلت اجتماعی سوژه در کار تاریخ شفاهی بسیار حیاتی

ست.

۲۲. سؤالات مصاحبه تاریخ شفاهی نه با همراهی کامل و نه به شکل بازجویانه باشد.

۲۳. برخی بر این باورند که در تدوین تاریخ شفاهی مواردی را که راوی بهاشتباه بیان و تعریف میکند باید تصحیح کرده و تذکر دهند.

۲۶. نباید مصاحبه رابا دیالوگ یا گفت و گو اشتباه گرفت. در یک جلسه مصاحبه تاریخ شفاهی قرار نیست از خودتان حرف بزنید، بلکه بنا بر این است که تجربیات فرد دیگری را ضبط کنید. هدف مصاحبه این است که راوی با هدایت شما ماجرا یا داستان زندگی اش را تعریف کند. ابتدا کمی دربارهٔ مسائل روز و اتفاقات عادی صحبت کنید تا راوی احساس کند که با شما راحت و خودمانی شده است و سپس وی را با سؤالات هدایت شده به مسیری سوق دهید تا خاطراتش رابیان کند.

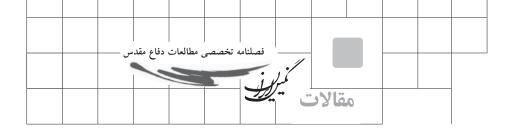
70. بهتر است ســؤالات تکتک پرسیده شود. گاهی مصاحبه گر مسلســلوار از راوی سؤال میپرسد. راوی هم معمولاً فقط به سؤال اول پاسخ میدهد.

۲٦. باید به راوی فرصت بدهید تا پیش از آنکه وی را به وادی دیگری ببرید، نظرات یا دیدگاههایش را نیز اضافه کند.
۲۷. نگران زیبایی و کتابی بودن سؤالاتتان نباشید. زمانی که کلمهای را به اشتباه می گویید، راوی متوجه می شود که از وی انتظار ندارید پاسخهای ادیبانه و لفظ قلم به شما بدهد. کاملاً طبیعی و عادی حرف بزنید.

۲۸. با دقت، بدون سروصدا و هوشیارانه گوش بدهید. گاهی به راوی لبخند بزنید یا سرتان را به علامت تأیید تکان بدهید تا به ادامه کلام تشویق شود. از تکرار کلماتی مانند بله، آهان و ... جداً خودداری کنید. طوری رفتار نکنید که راوی فکر کند حوصله تان سر رفته یا دیگر علاقهای به شنیدن خاطرات او ندارید. ار تباط با راوی از طریق نگاه یکی از فنون اصلی و مهم مصاحبه است.

۲۹. اغلب برای راوی توصیف افراد کار دشواری است. بنابراین، بهتر است از او بخواهید ظاهر آن فرد را توصیف کند و در ادامه درخصوص شخصیت و خصوصیات اخلاقی

		١٣٥	۵۳ پاییز ۳	، پنجاهم [□ شماره	ى سىزدھم	سال				
								•			
								,,	1+		

او توضيح دهد.

۳۰. مراقب باشید تا در دام ضبط خاموش * نیفتید. برخی از راویان از شما میخواهند تا برای مدتی ضبط را خاموش كنيد. بدين ترتيب، ماجرايي كه تعريف مي كنند و اطلاعاتي كه به شـما میدهند معلق میماند و کسی جز خود شما از آن باخبر نمی شود. حتی این احتمال وجود دارد که مصاحبه گر نیز بخش عمدهای از چنین اطلاعاتی را فراموش کند و عصاره داستان را از دست بدهد. بهعلاوه، خاموش کردن ضبط سبب مى شود راوى به سانسور كردن پاسخ هايش عادت كندو روايت بی مایه ای بر ای شما تعریف کند.

٣١. ماهرانه و با دقت قسمتي را كه گزارش يا شرح راوی تان با شرح دیگران تفاوت دارد به وی گوشزد کنید. مثلاً بگویید شنیدهام که ... یا خواندهام که چنین شیوهای شرح راوی را به چالش نمی کشد، بلکه روشی است برای روشن شدن روایتهای دیگری که از ماجرا وجود دارد. اغلب بهترین مصالح تحقیقاتی یک مصاحبه را شخصی در ۳۲. با راوی درباره گزارشهایی که ابعاد مختلف آن

يا رويداد آسانتر شود.

٣٤. درصورتي كــه راوي در بيان مطالب، بهاصطلاح از این شاخه به آن شاخه می پرد و از اصل موضوع مصاحبه دور می شود، صبر کنید تا در میان صحبت هایش مکث کند و سیس او را به موضوع هدایت کنید. مثلاً بگویید: خیلی جالب

اختیار می گذارد که روایتش با روایت دیگران متفاوت است.

دقيقاً روشن نشده است بحث نكنيد، بلكه تلاش كنيد هرچه ممكن است از او اطلاعات بگيريد تا براي محققاني كه بعدها دربارهٔ موضوع شما تحقيق خواهند كرد، كشف اصل اتفاق

۳۳. سعی کنید نقش راوی را در مقاطع مهم داستان زندگی اش کشف کنید. مثلاً سؤال کنید: شما در آن حادثه كجا بوديد؟ چه زماني فهميديد كه عمليات شكست خورده است؟ چه ساعتی از شهادت فرمانده لشکر با خبر شدید؟ با این شیوه می توانید بفهمید که چه مقدار از روایت او مبتنی بر واقعیات عینی و تجربیات خودش است و چه مقدار از آنها اطلاعات دست دوم مى باشد.

off the record

است... حالاً قبل از اینکه به مطلب ادامه بدهیم، مایلم بدانم چگونه فرماندهان لشكرها را براي اجراي عمليات والفجر٨ مجاب کر دید؟

٣٥. نوار مصاحبه را حتماً مرور كنيد. حتى مجربترين مصاحبه گران نیز متوجه می شوند که فرصت هایی را از دست دادهاند یا بهتر از این می توانستند مصاحبه کنند. از تجربیات قبلى تان براى بهبود كيفيت مصاحبه هاى بعدى بهره ببريد. حین مرور نوار مصاحبه به یاد داشته باشید که چیزی به نام مصاحبه بي نقص وجود ندارد. از سؤالات نامر بوط، ناشيانه يا تکراری دلزده نشوید و پراکنده گویی راوی نیز شما را به ستوه نياورد. مردم اغلب خاطراتشان را همين گونه به ياد مي آورند. بدانید که مصاحبه ضبطشده صرفاً ماده خام کار شماست.

٣٦. زمان مصاحبه را طولانی نکنید. معمولا یک ساعت و نیم تا دو ساعت بهترین طول زمان برای این کار است، زیرا بعد از این مدت، مصاحبه گر و راوی هر دو خسته شدهاند. لبخند بزنید و از راوی صمیمانه تشکر کنید و در صورت لزوم نیز ترتیب ملاقات دیگری را با او بدهید.

٣٧. صرفاً به اين دليل كه سؤال ديگري به ذهنتان رسيده یا راوی از چارچوب برنامهریزی شدهٔ مصاحبه خارج شده است، تعریف یک داستان یا ماجرای خوب را قطع نکنید. سؤالتان را بنويسيد تا بعداً بيرسيد. آمادهٔ هر اتفاقي باشيد و فراموش نكنيد كه فهرست سؤالات شماصر فأجنبه يادآوري و راهنمایی دارد و یک نقشهٔ انعطاف نایذیر نیست. خودتان را آماده کنید تا هرگاه راوی اطلاعات غیرمنتظرهای به شما داد، سؤالات بیشتر و دقیق تری از او بپرسید.

۲۸. از یک منظر، ابزار مصاحبه برای دستیابی سهل و سریع به اطلاعات بایگانی شده در ذهن کنش گران مناسب نیست و برخی دراین خصوص دو راهحل متفاوت دارند:

الف) مصاحبه با تکتک کنش گران فعال و ناظر بریک

ب) مصاحبه گروهی یا به کارگیری فن بحث گروهی (مثلاً مصاحبه با چند فرمانده لشکر درمورد چگونگی اجرای عمليات والفجر ٨ يا مصاحبه با مسئول اطلاعات _عمليات لشكرهاي عمل كننده در عمليات بيت المقدس).

			١٣	۵ پاییز ۹۳	پنجاهم 🛘	🗆 شماره				
	1'	11								

				ساحبه	تھای مص	، و مهارد	خ شفاهی	ی بر تاری	در آمد;					
1W14 -		، ۱۳۸۹، چا			e 18° :	· / č	<i>∞ (= (</i> 1	ا م (امت	پی نوشتها: ۱ ما ناک					
لدەزھرا حســينى)، تھران: انتشارات سورە مھر، ١٣٨٩،		پ ٤٩.	'. چار	۱۳۸، ص۹٦	<i>خنگاری جنگ</i> ع مقدس، ۷	حقيقات دفأ	کز اسناد و ت)، تهران: مرأ	عه مقالات)	(مجمو				
14. D. A. Ritchie, Doing Oral history Press, 2002, chapter, 2-3.	, Oxford	university	رم، ٧	 الامرضا عزیزی، "آناتومی تاریخ شفاهی"، مجلهٔ زمانه، سال چهارم، شماره ۳٤ تیر ۱۳۸٤، ص. ۱۰. 										
درآمدی بر ویراســـتاری در تاریخ شـــفاهی"، <i>گنجینه</i>				سماره ۱۵ نیر ۱۸۱۶ ص ۱۰. ۳. علیرضا ملایی توانی، "نقد و تحلیل دادههای مصاحبه"، <i>مصاحبه در تاریخ</i> ش <i>فاهی</i> (مجموعه مقالات چهارمین نشست تخصصی و کارگاه آموزشی تاریخ										
۱۳/، ص۱۱. 'مقدمهای بر فلسفه تاریخ شفاهی"، گنجینه <i>اسناد</i> ،	سی نورایی، '	١٦. مرتض		المورسي نار		۱۰، ص ۱۰۵.	ره مهر، ۳۸۸	تشارات سو)، تهران: ان	شفاهي				
متان ۱۳۸۲، ص ۲۸. ابوالقاســـم منصفی، ر <i>وزنامهنگاری با فصلی جدید در</i>			شم	5. Willa	ık. Bauml		سین، ص۱۱. ief history							
صر، تهران: ٰمرکز نشر سپهر، ۱۳۷۲، ص۲۰۶.	بەنگارى معا	گ <i>ری</i> روزناه		ess delive	ral at Cali	fornia sta	ate Unive	rsity, 197	7, p152.					
ب. راس من گرچن، <i>روش تحقیق کیفی</i> ، ترجمه علی نهران: دفتر پژوهشرهای فرهنگی، ۱۳۷۷، ص۱۱۱.	_				<i>هی دفاع ه</i> قدس)، تهراه	ريت دفاع ما	اهي با محور	لى تاريخ شف	، همايش ما	مقالات				
ر <i>شرهای پژوهش در کتابداری و اطلاع رسانی</i> ، ترجمه نصروی، تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران،			۱۳. فاط	. زمستان ۸٦	۵۷. <u>م</u> ، شماره۳۳.	-	امی ایران، • اره تاریخ شا		_					
		۱۲، ص۲۵٦	VE 40L	وان، مجله <i>ن</i>	كامران عـــاه	'، ترجمــه	خ شـــفاهی' ه٦، تابستان	رميس، "تاري	۸ تـــرور لو	\				
بانی، اصول و چارچوبهای نظری مصاحبه و کاربرد نید بر آثار مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ"، مصاحبه			.س آن	بد: آستان قد	۰۲۰. ایران، مشی			حســـنآباد	٩. ابوالفضل	1				
ابوالقاسم منصفی، پیشین، ص۲۰۹.	ر، ص۳۵٤. . معتمدنة اد و	تاریخ شفاه _و ۲۱. کاظم		. ۱۳۸٦، ص	همن و اسفند	ِه٣٦، دی، ب	<i>قدس</i> ، شمار	_)، ۱۳۸۵، ص ۱۰. <i>تاریخ شا</i>					
ایدهـا و نبایدها در تاریخ شـفاهی: ۳۰ نکته مهم در	س آقایی، "	۲۲. عبـــا	هيد	۱۰. <i>تاریخ شفاهی دفاع مقدس،</i> شماره ۲۳۰، دی، بهمن و اسفند ۱۳۸۳، ص ۱۰. ۱۱. احمد دهقان (تهیه و تنظیم) گزار <i>ش روزانه جنگ</i> (مجموعه آثار شهید										
م شفاهی، ص ٤٨١.	حبه در تاریخ	احبه ، مصا-	سن مص	حسن باقری در شش ماهه دوم ۱۳۵۹)، تهران: مؤسسه انتشارات شهید حسن باقری، ۱۳۸۹.										
			وره	۱۲. معصومه سپهري (بهاهتمام)، <i>نورالدين پسر ايران،</i> تهران: انتشارات سوره										

											,	
	سال سيزدهم 🗆 شماره پنجاهم 🗅 پاييز ١٣٩٣											
									11	1		

	سال سيزدهم 🗆 شماره پنجاهم 🗅 پاييز ١٣٩٣											
									11	14		
									, ,			